

บทสรุป

ในบทนี้จะเป็นการสรุปผลการศึกษาทั้งหมด และจะได้เสนอข้อคิดเห็นที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ รวมทั้งจะได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาคือไป

1. ขอสรุปผลการศึกษา

ความยึดมั่นผูกพันในศาสนา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศาสนิกชนและศาสนานั้น ๆ เนื่องจากศาสนาเป็นผลแห่งความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของตนทั้งในแง่บุคคลและในแง่สังคม ทราบใจที่ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ในการแก้ปัญหาของพวกเขาได้ ความยึดมั่นผูกพันในศาสนาย่อมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะละเลยไม่ได้ ในกรณีกลุ่มศาสนาหนึ่ง ๆ ความยึดมั่นผูกพันในศาสนาทำให้กลุ่มสามารถดำรงกิจกรรมที่มีความหมายต่อสมาชิกของกลุ่ม ทำให้สมาชิกเข้ามาผูกพันกับงานต่อกันและอื่น ๆ ของกลุ่ม และทำให้สามารถขยายบทบาทการทำงานออกไปอย่างกว้างขวางในสังคม จนเกิดความไหวทางอารมณ์ของคนจำนวนมาก จึงเป็นเรื่องที่สมควรหยิบยกมาพิจารณา

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเรื่อง "ความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธ : ศึกษากรณีชาวพุทธในกรุงเทพมหานคร วัดพระธรรมกาย พุทธสถานสันติอโศก และวัดชลประทานรังสฤษฎ์" โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาให้ทราบถึงระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธ (2) เพื่อที่จะศึกษาเปรียบเทียบถึงระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันในศาสนาของชาวพุทธที่สังกัดวัด/พุทธสถาน แต่ละแห่งมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

วิธีการที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม กล่าวคือ ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้เป็นชาวพุทธในกรุงเทพมหานคร วัดพระธรรมกาย พุทธสถานสันติอโศก และวัดชลประทานรังสฤษฎ์ การเก็บตัวอย่างได้ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ โดยส่งแบบสอบถามไปแห่งละ 120 ชุด ได้แบบสอบถามกลับมา 227 ชุด แบ่งเป็นชาวพุทธที่ไปวัดพระธรรมกาย 82 ชุด พุทธสถานสันติอโศก 69 ชุด และวัดชลประทานรังสฤษฎ์ 76 ชุด

สำหรับชาวพุทธซึ่งเป็นตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้ เป็นชาย 127 คน และหญิง 103 คน โดยมีอายุระหว่าง 16-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.2 และ 26-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.3 เกือบส่วนใหญ่นิยมการศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 47 หรือ 108 คน ประกอบอาชีพข้าราชการและรับจ้างคิดเป็นร้อยละ 33.1 และ 22.1 ตามลำดับ ส่วนระดับรายได้ก็มีรายได้อยู่ในช่วง 1000-4999 บาทต่อเดือน ร้อยละ 48.4 ชาวพุทธส่วนใหญ่มาปฏิบัติธรรมที่วัด/สำนัก เป็นระยะเวลาตั้งแต่ 0-2 ปี และ 3-6 ปี คิดเป็นร้อยละ 45.8 และ 41.4 ตามลำดับ

ในเรื่องความยึดมั่นผูกพันในศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ (1) ความยึดมั่นผูกพันต่อความสำนึกและความสืบเนื่องของระบบ (2) ความยึดมั่นผูกพันต่อความยึดเหนี่ยวของกลุ่ม (3) ความยึดมั่นผูกพันต่อการควบคุมหรือความยึดมั่นผูกพันต่อบรรทัดฐาน ในด้านความยึดมั่นผูกพันต่อความสำนึกและความสืบเนื่องของระบบ ชาวพุทธมีความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 66.4 หรือ 150 คน ในด้านความยึดมั่นผูกพันต่อความยึดเหนี่ยวของกลุ่ม ชาวพุทธส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 63.1 หรือ 142 คน ในด้านความยึดมั่นผูกพันต่อการควบคุมหรือความยึดมั่นผูกพันต่อบรรทัดฐาน ชาวพุทธส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 77.0 หรือ 174 คน กล่าวโดยสรุป ชาวพุทธส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในศาสนาในระดับปานกลาง

แต่เมื่อพิจารณาในแต่ละวัด/สำนัก จะพบว่า ชาวพุทธที่ไปพุทธสถานสันติอโศก ส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันต่อความสำนึกและความสืบเนื่องของระบบในระดับที่สูง คิดเป็นร้อยละ 60.3 ในขณะที่ชาวพุทธอีก 2 วัดมีความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 70.7 และ 85.5 สำหรับความยึดมั่นผูกพันต่อความยึดเหนี่ยวของกลุ่ม ชาวพุทธที่ไปวัดพระธรรมกายและพุทธสถานสันติอโศก มีระดับความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 68.3 และ 77.6 ตามลำดับ ส่วนวัดชลประทานรังสฤษฎี มีความยึดมั่นผูกพันในระดับต่ำเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 55.3 ในด้านความยึดมั่นผูกพันต่อการควบคุมหรือความยึดเหนี่ยวต่อบรรทัดฐาน ชาวพุทธที่ไปพุทธสถานสันติอโศกส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 60.3 ส่วนชาวพุทธที่ไปวัดพระธรรมกายและวัดชลประทานรังสฤษฎี ส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 92.7 และ 93.4 ตามลำดับ กล่าวโดยสรุป ชาวพุทธที่ไปพุทธสถานสันติอโศกมีความยึดมั่นผูกพันในศาสนาในระดับสูง เป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวพุทธอีก 2 แห่ง ส่วนใหญ่มีความยึดมั่นผูกพันในศาสนาในระดับปานกลาง

ในเรื่องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการ เลิกละหรือลดเว้นของชาวพุทธ พบว่า ปัจจุบันชาวพุทธมีการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการ เลิกละหรือลดเว้นมากกว่าในอดีต

ส่วนในการศึกษาความแตกต่างระหว่างวัด/สำนัก ที่ไปปฏิบัติกับความยึดมั่นผูกพันทั้ง 3 ประเภท พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2. ข้อคิดเห็นที่ไต่จากการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษารังนี้ ได้ข้อคิดเห็นหลายประการ รวมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้ คือ

2.1 ผลการศึกษา พบว่า ชาวพุทธที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีระดับความยึดมั่นผูกพันในศาสนาในระดับปานกลางถึงสูง เพราะวัด/สำนักทั้ง 3 แห่งเป็นตัวแทนของสำนักใหม่ที่เกิดขึ้นจากสถานะและบทบาทของพุทธศาสนาที่รุกท่า จากการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ยังผลให้ประชาชนเสื่อมคลายความศรัทธาในศาสนา วัด/สำนักทั้ง 3 แห่งได้ฟื้นฟูบทบาทและแก้ไขข้อบกพร่องของพุทธศาสนาชั้นใหม่ ทำให้มีผู้นิยมในศรัทธามาก

ถ้าศึกษาลักษณะการนับถือศาสนาของคนไทย จะพบว่า มีลักษณะกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์และคตินิยมการนับถือผี ซึ่งทำให้พุทธศาสนาที่คนไทยนับถือมีคัมภีร์หลากหลาย ไปตามสภาพความเป็นจริงทางสังคม เศรษฐกิจ พุทธิปัญญา และจิตวิทยาของสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากพุทธศาสนาใหม่ที่เป่าจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด คนไทยทั่วไปที่ยังคงทำกิจกรรมทางโลกอยู่ จึงไม่ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือหลักธรรมชั้นสูงมากนัก ดังนั้น โดยเนื้อแท้แล้วคนไทยไม่ค่อยได้รับอิทธิพลของคตินิยมพุทธศาสนามากนัก เพราะลัดลงไปในจิตใจ คนไทยยังเชื่อกตินิยมการนับถือผีและพราหมณ์อยู่ เนื่องจากเป้าหมายของคตินิยมทั้ง 2 อย่างนั้นมุ่งไปที่เรื่องทางโลก แม้ว่าคนไทยส่วนใหญ่จะคิดว่าตัวเอง เป็นพุทธศาสนิกชน

สิ่งเชื่อมโยงที่สำคัญที่ทำให้ดูเหมือนคนไทยทั่วไปจะเข้าถึงหลักธรรมชั้นสูงในพุทธศาสนา ก็คือ การทำบุญ เช่น การให้ทาน การทอดกฐิน หรือการบวช ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีกรรมที่มีรายละเอียดมาก ถึงแม้ชาวบ้านจะไม่คุ้นเคยนัก แต่พิธีการเหล่านี้ใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความศรัทธาและค่านิยมของพุทธศาสนา

การที่ชาวบ้านได้มีโอกาสทำกิจกรรมทางศาสนา ก็คือเป็นการเรียนรู้หลักธรรมและค่านิยมของพุทธศาสนา ไปในตัว และเป็นการสร้างเสริมความมั่นคงให้กับความเชื่อและค่านิยมของศาสนากด้วย ทั้งนี้ เมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่เกิดขึ้น ทั้งนี้ จึงกระทบกระทั่งถึงระบบพุทธศาสนาของไทย ทำให้คตินิยมการนับถือมี กับพรหมแดนของเดโชหนากับ "วิทยาการสมัยใหม่" ทำให้คตินิยมทั้ง 2 นี้มีความสำคัญลดน้อยลง หลัก ธรรมชั้นสูงของพุทธศาสนาอาจของ เดโชหนากับปัญหาที่คตินิยมพรหมแดนเคยแก้ไขให้ คือ ชาวบ้านทองแสวง หาคความมั่นใจในหลักธรรมชั้นสูงพร้อม ๆ กับดำเนินชีวิตในโลกนี้ไปปกติ ทั้งนี้ ส่วนที่ใหม่ที่เกิดขึ้นได้ เสริมจุดบกพร่องเหล่านั้นไป เช่น วัดชลประทานรังสฤษฎ์ เน้นการเอาธรรมะไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ โดยเฉพาะได้รับพิธีกรรมทางศาสนาเสียใหม่ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น การจัดงานศพ งานเมฆา อย่างเรียบง่ายประหยัด วัดพระธรรมกายได้พัฒนาหลักการของคมาปรบยุตที่ใช้กับฆราวาส มีการใช้หลักการตลาดมาบริหารองค์กร พุทธสถานสันตือโสภ ได้เผยแพร่ธรรมะในรูปการจัดเป็นชุมชน ทานกระแสดั้ง

2.2 การทดสอบความยึดมั่นผูกพันในศาสนา เมื่อแยกตามวัด/สำนัก พบว่าแต่ละวัด/สำนัก มีความแตกต่างกันในเรื่องความยึดมั่นผูกพันในศาสนา โดยที่ชาวพุทธที่ไปพุทธสถานสันตือโสภมีคะแนน เฉลี่ยของความยึดมั่นผูกพันในศาสนาสูงที่สุด รองลงมาคือ วัดพระธรรมกายและวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ตามลำดับ เพราะแต่ละวัด/สำนัก มีจุดเน้นแนวทางการปฏิบัติธรรมที่ต่างกัน กล่าวคือ แนวคำสอนของ วัดพระธรรมกายเน้นสมาธิ พุทธสถานสันตือโสภเน้นศีล และวัดชลประทานรังสฤษฎ์เน้นปัญญา ซึ่งลักษณะ การเน้นศีลของชาวอโสภเป็นการศึกษาเรื่องความหมายของศีลในฐานะเป็นเครื่องกำหนดชุมชน ดังเช่น ชุมชนสงฆ์ซึ่งมีลักษณะพิเศษต่างจากชุมชนอื่น โดยพยายามสร้างชุมชนที่มีศีลเป็นระบบชีวิต ใหม่ความสัมพันธ์ กับธรรมชาติ ไม่กดขี่ขูดรีด ไม่ทำโดยหวังกำไร แต่แบ่งปันช่วยเหลือกันเป็นบุญนิยมทำให้ชุมชนสงบเย็น ทั้งนี้ แนวคำสอนของชาวอโสภ จึงมุ่งเน้นที่ชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของระบบสงฆ์และสังคมที่เป็นอยู่ เน้นความเข้มงวดและเคร่งครัดในศีลอย่างเข้มข้นเอาจริงเอาจัง เช่น งดมือเดียว งดมังสวิรัต ไม้สูบบุหรี่ จะมีวัตถุประสงค์เกินกว่าที่พระวินัยกำหนดไม่ได้ รับผิดชอบน้อยที่สุด ถ้าไม่ได้พิสูจน์ว่าเป็นผู้สนใจธรรมะจริง มาบิรจาคก็ไม่รับ จากจุดเด่นที่กล่าวมาทำให้เนนคุณภาพของผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิก

2.3 ในการศึกษาเรื่อง "ความยึดมั่นผูกพันในศาสนา" เป็นการศึกษาถึงระดับและประเภท ของความยึดมั่นผูกพัน ทำให้ได้ทราบถึงระดับและประเภทของความยึดมั่นผูกพันในแต่ละวัด/สำนัก เป็นข้อมูล

เมืองท่น สำหรับแนวทฤษฎีของ Kanter ศึกษาพบว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จคือกึ่งขึ้นไคยาว นานกว่า มีระดับความยึดมั่นผูกพันในแต่ละประเภทสูงกว่า ในการศึกษาคั้งนี้ทำให้ทราบถึงว่า วัค/สำนัก ไคมีความยึดมั่นผูกพันสูงค้ำกว่ากัน แต่ไม่สามารถทำนายว่าวัค/สำนักใดจะสามารถคงอยู่ไปไคนานกว่ากัน เนื่องจากความยึดมั่นผูกพันเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งทีบ่งบอกเท่านั้น ความยึดมั่นผูกพันเป็นเพียงปัจจัยจำเป็น (necessary condition) แต่ไม่ไคเป็นปัจจัยที่เพียงพอ (sufficient condition) ในการอธิบายถึงความสามารถในการดำรงอยู่ของกลุ่มศาสนาใหม่ กั้งนั้น สำหรับผู้ที่สนใจในการศึกษา เกี่ยวกับการอยู่รอดของกลุ่มศาสนา จึงน่าจะศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นค้อไปนี้คือ (1) กลยุทธ์ การเพิ่มจำนวนสมาชิกและความสามารถในการเปลี่ยนให้สมาชิกใหม่หันมามันถือกลุ่ม (Lofland : 1977) (2) การทำให้กลุ่มเป็นสถาบัน (institutionalization, Weber, 1947) (3) ความสามารถของกลุ่มในการใช้ทรัพยากร (resource) ของกลุ่มให้เกิดประโยชน์อย่างมี ประสิทธิภาพ (Broomley and Skupe, 1979)

2.4 สำหรับในการเก็บข้อมูลคั้งนี้ ไคส่งแบบสอบถามไปประมาณ 360 ชุด โดยไคค้ไคมา 301 ชุด เสีย 74 ชุด เหลือแบบสอบถามที้นำไปวิเคราะห์ไคเพียง 227 ชุด เหตุทีแบบสอบถามเสียมาก เนื่องจากไคใช้วิธีให้ค้ตอบแบบสอบถามกรอกแบบสอบถามเองโดยใช้วิธีสุ่มแบบบังเอิญ จึงเก็บข้อมูลไค จากบุคคลนอกเป้าหมายทีกำหนด กล่าวคือ เป็นผู้ที่ไม่ไคปฏิบัติธรรมทีวัค/สำนักทีเป็นกลุ่มตัวอย่าง อย่างเช่น วันที่ไปเก็บข้อมูลทีวัคธประทานรังสฤษดิ์ มีญาติโยมผู้ปฏิบัติธรรมจากระยองกลุ่มหนึ่งไคมารวมฟังธรรม ทำให้ไคข้อมูลนอกกลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่ปฏิบัติธรรมอยู่ทีวัค/สำนักอื่น แต่ไคมา ทำบุญทีวัคซึ่ง เป็นกลุ่มตัวอย่าง ขอเสนอแนะสำหรับในการเก็บข้อมูลคั้งนี้ น่าจะใช้แบบสอบถาม จำนวนมากแล้วใช้วิธีสัมภาษณ์จะไคข้อมูลที่แน่นอนและผิดพลาดน้อยกว่า ซึ่งผู้วิจัยก็ไคใช้วิธีสัมภาษณ์ในบาง ส่วน แต่เนื่องจากเวลาในการเก็บข้อมูลจำกัด ค้มีเวลาเฉพาะช่วงกินอาหารเท่านั้น จึงต้องใช้วิธีให้ ค้ตอบกรอกแบบสอบถามเอง เป็นส่วนใหญ่